

ก 2983

เกษตร หน้า 13

เรา...

พืชสมุนไพรเศรษฐกิจ

กฤติยา มลาตันต์

ว่า เป็นพืชสมุนไพรที่รู้จักกันดี ชอบขึ้นได้ร่วมไม้ที่มีแสงรำไรและพบเห็นโดยทั่วไปในป่าประเภทไม่ผลัดใบ ซึ่งมีความชุ่มชื้นมาก ดังนั้นถึงแม้ว่าเราจะเป็นสมุนไพรที่มีค่าทางเศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ค่อยมีใครสนใจที่จะปลูกพืชชนิดนี้เป็นการค้ามากนัก ในปี 2536 พบว่ามูลค่าการนำเข้าเราประมาณ 0.31 ล้านบาท และมีมูลค่าการส่งออกเราถึง 23.08 ล้านบาท ด้วยเหตุนี้หากพัฒนาการปลูกพืชชนิดนี้ให้อยู่ในระดับที่เป็นการค้าได้ ก็จะช่วยลดความขาดดุลการค้ากับต่างประเทศ และช่วยยกระดับฐานของเกษตรกรให้สูงขึ้นด้วย

พื้นที่ของสถานีวิจัยวนเกษตรควาตรสถานีวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นแห่งหนึ่งที่พบว่ามีการขึ้นอยู่กระจัดกระจายโดยทั่วไป

เนื่องจากมีสภาพนิเวศวิทยาที่คล้ายคลึงกับป่าดิบชื้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพื้นที่แห่งนี้เคยเป็นป่าธรรมชาติซึ่งผ่านการทำไม้มาแล้ว และได้มีการปลูกไม้ป่าหลายชนิดเริ่มเข้าไป ในปัจจุบันพบว่ามีการขึ้นอยู่กว่า 5 ชนิดที่ขึ้นอยู่ได้แก่ เร่วขาว เร่วแดง เร่วขน เร่วแดง และเร่วน้อย

เร่วจัดอยู่ในพืชสกุล Amomum เป็นพืชในเล็งงเคียว อยู่ในวงศ์ Zingiberaceae เช่นเดียวกับ ขิง และกระวาน เราสามารถพบเห็นได้อยู่ทั่วไป แต่จะเจริญได้ดีในพื้นที่ที่มีความชื้นสูง สภาพอากาศเย็น มีฝนตกชุก ภูมิประเทศเป็นแอ่งหรือหุบเขาในระดับความสูงจากน้ำทะเล 100-1,000 เมตร ดินมีความสมบูรณ์ มีอินทรีย์วัตถุสูง เป็นดินร่วนปนทราย มีการระบายน้ำดีและไม้และหรือน้ำท่วมขัง มักพบขึ้นอยู่ได้ตั้งแต่ไม่ใหญ่และไม่ป่าคงดิบชื้นหรือลงดิบแห้ง โดยเฉพาะบริเวณใกล้ลำธารหรือแอ่งน้ำเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างเร่วและกระวาน มักจะพบเร่วขึ้นอยู่พื้นที่ซึ่งมีความสูงจากน้ำทะเลน้อยกว่ากระวาน

การกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติของพืชตระกูล Amomum จะอยู่ในบริเวณเขตร้อนชื้น พบมากในประเทศมาเลเซีย และประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเร่วทั้งหมดมีอยู่ประมาณ 118 ชนิด สำหรับประเทศไทยมีอยู่ประมาณ 13 ชนิด แต่ชนิดที่พบมากได้แก่ เร่วขาวหรือกระวานป่า เร่วข้าง กระวาน และหมากเหม่ง

ลักษณะทั่วไปของพืชสกุล Amomum คือ เป็นพืชในเล็งงเคียว มีการเจริญเติบโตแบบกอ มีลำต้นทอดเถืออยู่ใต้ดินเรียกว่า "เหง้า" เหง้าอยู่ไม่ลึกจากผิวดินมากนัก - โดยส่วนมากของใบที่โผล่พ้นดินขึ้นมากล้นลำต้นมีสีเขียวเรียกว่า "ลำต้นเทียม" ซึ่งลำต้นเทียมนี้มีความสูงประมาณ 1-4 เมตร มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1-3 เซนติเมตร บริเวณโคนลำต้นเทียมไม่มีแผ่นใบ บริเวณตอนกลางของลำต้นถึงโคนปลายของลำต้นเทียมจะมีใบรูปขอบขนานเวียงสลับถี่ ก้านใบสั้นหรือไม่มีก้านใบ ลิ่นใบมีขนาดปานกลาง ไม่เป็นแฉกหรือเป็นแฉกคั่น ๆ ข้อดอกเกิดจากเวลาที่เหง้าบริเวณโคนของลำต้นเทียมโผล่มีบางส่วนของข้อดอกฝังอยู่ในดิน ข้อดอกส่วนใหญ่จะมีดอกซึ่งเรียงอัดแน่นใบประดับหลักทุกใบมีขนาดเท่า ๆ กัน และอยู่คงทนจนกระทั่งเป็นผล ใบประดับย่อยเชื่อมกันเป็นหลอดสั้นปลายแยกออกเป็น 2 แฉก หลอดดอกติดดอกสั้นเท่ากับหลอดสั้นเลี้ยงหรืออาจจะยาวกว่าเล็กน้อย แฉกกลีบดอกยาวเท่า ๆ กับหลอดกลีบดอก แฉกนอกมีขนาดกว้างสุด ปลายแฉกมีลักษณะโค้งสร้างห้องเรือ ปากมีความยาวมากกว่าแฉกกลีบดอกเล็กน้อย โคนแฉกแคบ ปลายมีลักษณะเป็นหู 3 หู บริเวณกลางปากเป็นแฉกสีเหลืองและมีเส้นท่อน้ำท่ออาหารสีแดงเลือดหมูกระจายทั่วไป เกสรตัวผู้ที่เป็นหมันซึ่งอยู่บริเวณสองข้างของปากมีลักษณะเป็นคั้งเล็ก ๆ ปลายแหลม ก้านเกสรตัวผู้มีความยาวเท่า ๆ กับอับธนู ระวังที่ปลายดอกเกสรตัวผู้ผู้เป็น

แผ่นแบน ผลเป็นแบบแคปซูลรูปกลมหรือรี ผิวของผลอาจมีขนากหนแหลมหรือเกลี้ยง ภายในผลมีเมล็ดอยู่เป็นจำนวนมาก

สำหรับการเพาะปลูกเร่วนั้นวิธีที่นิยมปลูก คือ การใช้เหง้าหรือหม้อ เพราะจะให้ดอกและผลเร็วกว่าการปลูกด้วยเมล็ด โดยจะเริ่มปลูกในเดือนมิถุนายน-สิงหาคม หุมนปลูกควรอยู่ใต้ร่มเงาไม้ใหญ่ ระยะปลูกระหว่างหลุมประมาณ 1-2 เมตร และจะเก็บผลผลิตได้ในปีที่ 4 โดยผลผลิตที่ได้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณความชื้นและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ผลของเร่วจะเก็บเกี่ยวได้ประมาณเดือนสิงหาคมถึงกันยายน เร่วกอหนึ่ง ๆ อาจให้ข้อดอกประมาณ 20 ข้อ และเมื่ออายุมากขึ้นอาจให้ได้ถึง 100 ข้อ ในพื้นที่ 1 ไร่จะได้ผลเร่วสดเฉลี่ย 50 กิโลกรัม และเมื่อทำให้แห้งจะเหลือประมาณ 30-35 กิโลกรัม ราคาผลเร่วแห้งกิโลกรัมละ 150-180 บาท ซึ่งคิดเป็นรายได้ประมาณ 4,500-6,000 บาทต่อไร่ ศัตรูของเร่วที่พบในป่าธรรมชาติในแปลงปลูกได้แก่ หนู กระรอก ส่วนโรคและแมลงไม่ค่อยพบ

ในด้านการใช้ประโยชน์จากว่านนั้น จะได้จากส่วนต่าง ๆ ของว่านได้แก่ ราก เหง้า ลอก ผล และเมล็ด ซึ่งสามารถนำมาสกัดเป็นน้ำมันระเหยหอมได้ และเป็นยารักษาโรค เช่น ขับลม ลดไข้ แก้แพ้ ลดความดันโลหิต ลดเชื้อแบคทีเรีย ขับอังก์กรรอกถ่ายพันธุ์ ยับยั้งเนื้องอกและกระตุ้นกล้ามเนื้อเรียบ เป็นต้น

การปลูกพืชบางชนิดในสกุลนี้ เช่น ว่านแดง ร่วมกับพันธุ์ไม้ชนิดอื่นในป่าจะช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน นอกจากนี้การรับประทานเป็นอาหารมักจะนิยมนอก เหง้า และเมล็ด เช่น หม้อฮ่อมของว่านบางชนิดใช้จิ้มน้ำพริก และเหง้าใช้สั้ดต้มน้ำชงชาและนึ่งดินหอมนำรับประทาน ซึ่งประโยชน์เหล่านี้จะเป็นที่ทราบกันในหมู่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้ป่าธรรมชาติหรือที่ปลูกเป็นการค้า

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันพืชป่าล้มลุกมีความสำคัญไม่น้อยกว่าไม้ยืนต้นเลย เพราะนอกเหนือจากพืชป่าที่เป็นไม้เตี้ยจะช่วยรักษาการพังทลายของพื้นป่า ช่วยกักเก็บน้ำแล้วยังช่วยรักษาความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่อีกด้วย นอกจากนี้ปัจจุบันแนวทางการใช้พื้นที่ป่าได้เปลี่ยนแปลงไป มีการหันมาใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบวนเกษตรเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการสร้างเสถียรภาพและความยั่งยืนให้เกิดขึ้นบนพื้นที่ป่า เร่วจึงเป็นพืชชนิดหนึ่งที่มีศักยภาพสำหรับการใช้ที่ดินในแนวทางการดังกล่าว

ประโยชน์ของพืชบางชนิดในสกุล *Amomum* ทางด้านสมุนไพรและยารักษาโรค

ชื่อไทย	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
ว่านช้าง	น้ำเลี้ยงจากก้านใบ	ใช้ห่อคสขสั้กแรวนเกิด
กระวาน	ผล	ใช้รักษาโรคผิวหนังและ อาหารเป็นพิษ
กระวานขาว	ผล, เมล็ดอก	แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่น
ว่านแดง	ผล	ขับปัสสาวะ แก้อาการปวด ท้อง
เร่ว, หมากหม่อง	ราก, เหง้า, ผล, เมล็ด	แก้ท้องเสีย